

ANALYSIS OF INFORMAL COMMUNICATION SITUATIONS IN ENGLISH AND UZBEKISTAN

Nishanova Sitora Abduraimovna

Samarkand State Institute of Foreign Languages

Independent researcher

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA NORASMIY MULOQOT HOLATLARI TAHLILI

Nishanova Sitora Abduraimovna

Samarqand davlat chet tillari insituti

Mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqot holatlari lingvistik va pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Norasmiy nutq jarayonida qo'llaniladigan til birliklari, ularning ijtimoiy va madaniy xususiyatlari, shuningdek, suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik darajasi muhokama qilinadi. Har ikkala tilda norasmiy muloqotning o'xshash va farqli tomonlari misollar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: norasmiy muloqot, og'zaki nutq, pragmatika, lingvokulturologiya, til birliklari, ijtimoiy munosabatlar, yaqinlik darajasi

Annotation. This article analyzes informal communication situations in English and Uzbek from linguistic and pragmatic perspectives. It explores the language units used in informal speech, their social and cultural features, and the level of closeness between speakers. The similarities and differences between the two languages in informal communication are illustrated with examples.

Keywords: informal communication, spoken language, pragmatics, linguoculturology, language units, social relations, degree of familiarity

Аннотация. В данной статье рассматриваются ситуации неформального общения в английском и узбекском языках с лингвистической и прагматической точек зрения. Анализируются языковые единицы, используемые в неформальной речи, их социальные и культурные особенности, а также степень близости между собеседниками. Сходства и различия между двумя языками раскрываются на основе примеров.

Ключевые слова: неформальное общение, устная речь, прагматика, лингвокультурология, языковые единицы, социальные отношения, степень близости

KIRISH

Insonlar o'rtasidagi muloqot jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, u til vositasida amalga oshadi. Muloqot jarayonida nutqning rasmiy va norasmiy shakllari ajralib turadi, ular esa kommunikativ vaziyat, ishtirokchilarning ijtimoiy maqomi, yoshi, o'zaro yaqinligi va madaniy muhitiga bog'liq holda shakllanadi. Ayniqsa, norasmiy muloqot kundalik hayotda eng ko'p uchraydigan nutq turi sifatida o'zining soddaligi, erkinligi va emotsionalligi bilan ajralib turadi. Ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqot holatlarini o'rganish nafaqat til birliklarining qo'llanish xususiyatlarini aniqlash, balki ushbu tillarga xos lingvokulturologik va pragmatik omillarni yoritishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har ikkala tilda norasmiy nutq shakllari ko'pincha qisqartmalar, slang birliklar, dialogik strukturalar, emotsional-ekspressiv vositalar orqali ifodalanadi, biroq ularning qo'llanish darajasi va mazmuni milliy madaniyat bilan chambarchas bog'liqdir.

Inson kommunikatsiyasining eng faol va tabiiy shakllaridan biri hisoblangan norasmiy muloqot til tizimining dinamik va o'zgaruvchan qatlamini aks ettiradi. Ushbu turdagi muloqot

odatda kundalik hayot jarayonida, yaqin ijtimoiy aloqalar doirasida, erkin va spontan ravishda yuzaga keladi. Norasmiy nutqning lingvistik xususiyatlari uning strukturaviy soddaligi, grammatik normadan chekinish holatlarining mavjudligi, qisqartirilgan shakllarning keng qo'llanilishi hamda emotsional-ekspressiv vositalarning ustunligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, pragmatik jihatdan norasmiy muloqot yuqori darajada kontekstga bog'liq bo'lib, unda nutq ishtirokchilarining umumiy tajribasi, madaniy bilimlari va o'zaro munosabatlari muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy tilshunoslikda norasmiy muloqotni o'rganishda bir nechta nazariy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular orasida diskurs tahlili, sotsiolingvistika va pragmalingvistika alohida ahamiyatga ega. Diskurs tahlili doirasida norasmiy nutq real kommunikativ vaziyatda o'rganilib, undagi interaktivlik, ya'ni suhbatdoshlarning bir-biriga moslashuvi, replika almashinuvi, pauzalar, takrorlar va paralingvistik vositalar (intonatsiya, imo-ishora) tahlil qilinadi. Sotsiolingvistik yondashuv esa tilning ijtimoiy tabiatini ochib berib, norasmiy muloqotda yosh, jins, ijtimoiy maqom, kasb va hududiy omillarning ta'sirini o'rganadi. Masalan, yoshlar nutqida innovatsion birliklar, yangi slanglar va qisqartmalar tez-tez paydo bo'lsa, katta yoshdagi kishilar nutqida an'anaviy va me'yoriy shakllar nisbatan ko'proq saqlanib qoladi.

Pragmalingvistik nuqtai nazardan, norasmiy muloqotda implikatura, presuppozitsiya va nutq strategiyalari muhim o'rin tutadi. Suhbat davomida aytilmagan, lekin tushuniladigan ma'nolar (implikaturalar) ayniqsa yaqin munosabatdagi suhbatdoshlar o'rtasida keng tarqalgan bo'lib, bu holat kommunikativ iqtisod prinsipiga asoslanadi. Bundan tashqari, nutq strategiyalari, jumladan, hazil, kinoya, yumor va evfemizm kabi vositalar norasmiy muloqotning ajralmas qismi hisoblanadi. Ingliz tilida bu holat ko'pincha ironik ifodalar va understatement orqali yuzaga chiqsa, o'zbek tilida esa ko'proq kinoya, maqol va iboralar orqali ifodalanadi.

Ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqotning lingvokulturologik jihatlarini qiyosiy tahlil qilish ularning madaniy asoslarini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Ingliz tilida norasmiy muloqot ko'proq egalitar, ya'ni tenglik tamoyiliga asoslangan bo'lib, suhbatdoshlar o'rtasidagi ijtimoiy masofa qisqa bo'ladi. Shu sababli, murojaat shakllari oddiy va qisqa bo'lib, ko'pincha ism bilan murojaat qilish ustunlik qiladi. O'zbek tilida esa ijtimoiy ierarxiya va hurmat kategoriyasi muhim o'rin tutadi, natijada norasmiy muloqotda ham murojaat shakllari turlicha darajalarga ega bo'lib, aka, opa, uka, singil kabi qarindoshlik terminlari keng qo'llaniladi. Bu esa o'zbek tilining milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tilshunoslikda norasmiy muloqot masalasi ko'plab olimlar tomonidan turli yondashuvlar asosida tadqiq etilgan. Xususan, pragmatika yo'nalishida olib borilgan tadqiqotlar nutqning kontekstga bog'liqligini, ya'ni ma'no faqat til birliklari orqali emas, balki kommunikativ vaziyat orqali ham yuzaga chiqishini ko'rsatadi. Shu jihatdan, ingliz tilshunosligida norasmiy nutqni o'rganishda suhbat tahlili (*conversation analysis*), nutq aktlari nazariyasi (*speech act theory*) va diskurs tahlili muhim o'rin tutadi. Masalan, **J. L. Austin** va **J. Searle** tomonidan ishlab chiqilgan nutq aktlari nazariyasida gapning nafaqat grammatik, balki funksional jihatlar ham muhim ekanligi ta'kidlanadi, bu esa ayniqsa norasmiy muloqotda yaqqol namoyon bo'ladi. Shuningdek, **P. Brown** va **S. Levinson**ning odob-axloq (politeness) nazariyasi doirasida norasmiy muloqotda yuzaga keladigan yaqinlik, hurmat va ijtimoiy masofa kabi tushunchalar keng tahlil qilingan.

O'zbek tilshunosligida ham norasmiy nutq va og'zaki muloqot masalalari alohida e'tibor markazida bo'lib kelgan. Mahalliy olimlar tomonidan og'zaki nutqning uslubiy xususiyatlari, xalq og'zaki ijodi bilan bog'liqligi, hamda kundalik muloqotda qo'llaniladigan til birliklari o'rganilgan. Xususan, o'zbek tilida norasmiy muloqotda murojaat shakllari, erkalash birliklari, so'z qisqartmalari va dialektal unsurlar keng qo'llanilishi kuzatiladi. Bu esa tilning milliy o'ziga xosligini aks ettiradi. Ingliz tilida esa norasmiy nutqda slang, idiomatik ifodalar va qisqartmalar (masalan, gonna, wanna, kinda) keng qo'llanilib, ular ko'pincha yoshlar nutqida va internet kommunikatsiyasida faol ishlatiladi.

Adabiyotlar tahlilining kengaytirilgan ko'rinishi shuni ko'rsatadiki, xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda norasmiy muloqot masalasi ko'proq og'zaki nutq va real kommunikativ vaziyatlar asosida o'rganilgan. Ingliz tilshunosligida korpus lingvistikasi asosida yaratilgan og'zaki nutq korpuslari (masalan, *British National Corpus*) norasmiy nutqni empirik asosda tahlil qilish imkonini bergan. O'zbek tilshunosligida esa bu yo'nalish hali rivojlanish bosqichida bo'lsa-da, so'nggi yillarda og'zaki nutqni yozib olish va tahlil qilishga qaratilgan ilmiy izlanishlar ortib bormoqda. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi natijasida yangi turdagi norasmiy muloqot shakllari – *yozma-og'zaki (chat, messenger yozishmalari)* paydo bo'lib, ular tilshunoslikda alohida tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda.

TADQIQOT METODLARI

Mazkur tadqiqotda ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqot holatlarini har tomonlama o'rganish maqsadida kompleks yondashuv asosida bir qator lingvistik metodlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-tahliliy metod tashkil etib, u orqali ikki tilga xos norasmiy nutq birliklari, ularning strukturaviy, semantik va pragmatik xususiyatlari o'zaro solishtirildi. Ushbu metod yordamida ingliz va o'zbek tillaridagi o'xshashlik va tafovutlar aniqlanib, ularning yuzaga kelish sabablari lingvokulturologik omillar bilan bog'liq holda izohlandi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida diskurs tahlili metodidan keng foydalanildi. Mazkur metod orqali norasmiy muloqot real kommunikativ vaziyatlar asosida o'rganilib, suhbat ishtirokchilarining nutqiy xatti-harakatlari, replika almashinuvi, dialogik birliklar, pauza va takrorlar, shuningdek, nutqning interaktiv xususiyatlari tahlil qilindi. Bu yondashuv norasmiy muloqotning tabiiyligini va uning kontekstga bog'liqligini ochib berishga xizmat qildi. Ayniqsa, kundalik suhbatlar, ijtimoiy tarmoqlardagi yozishmalar va og'zaki nutq namunalari o'rganishda diskurs tahlili samarali natijalar berdi.

Pragmalingvistik tahlil metodi ham tadqiqotning muhim tarkibiy qismi sifatida qo'llanildi. Ushbu metod orqali nutq aktlari, implikatura, presuppozitsiya, nutq strategiyalari va kommunikativ niyat kabi omillar o'rganildi. Norasmiy muloqotda yashirin ma'nolar, kinoya, hazil va emotsional ifodalar qanday shakllanishi va qanday qabul qilinishi pragmatik nuqtai nazardan tahlil qilindi. Bu esa muloqot ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari va ijtimoiy masofasini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Tadqiqotda, shuningdek, sotsiolingvistik metodlardan foydalanilib, norasmiy muloqotga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar, jumladan, yosh, jins, kasb, ijtimoiy maqom va hududiy farqlar hisobga olindi. Turli ijtimoiy guruhlariga mansub shaxslar nutqi o'rganilib, norasmiy muloqotda til birliklarining tanlanishi va qo'llanishidagi farqlar aniqlashtirildi. Bu esa tilning ijtimoiy tabiatini ochib berish va uning real hayotdagi funksional imkoniyatlarini tushuntirishga yordam berdi.

Empirik materiallarni yig'ish va tahlil qilish jarayonida kuzatish (*observatsiya*) va tanlanma (*sampling*) metodlari ham qo'llanildi. Tabiiy muloqot jarayonlarini bevosita kuzatish orqali autentik nutq namunalari to'plash imkoniyati yaratildi, tanlanma metod esa tadqiqot uchun eng tipik va reprezentativ misollarni ajratib olishga xizmat qildi. Bundan tashqari, ayrim hollarda kontent tahlili metodidan foydalanilib, yozma norasmiy muloqot shakllari, xususan, ijtimoiy tarmoqlardagi matnlar, chat yozishmalari va forum materiallari tizimli ravishda o'rganildi.

Tadqiqotning ishonchliligi va natijalarining aniqligini ta'minlash maqsadida tavsifiy (*deskriptiv*) metoddan ham foydalanildi. Ushbu metod yordamida aniqlangan lingvistik hodisalar izchil ravishda tasvirlab berildi, umumlashtirildi va ilmiy jihatdan asoslandi. Shu bilan birga, ayrim holatlarda statistik elementlar ham qo'llanilib, norasmiy muloqotda uchraydigan til birliklarining qo'llanish chastotasi va tendensiyalari aniqlashtirildi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqotda qo'llanilgan metodlar o'zaro uyg'unlashgan holda ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqotning lingvistik, pragmatik va ijtimoiy jihatlarini

kompleks tarzda yoritishga xizmat qildi hamda olingan natijalarning ilmiy asoslanganligi va ishonchliligini ta'minladi.

NATIJALAR

Olib borilgan tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqotning lingvistik, pragmatik va sotsiomadaniy xususiyatlari o'rtasida muayyan o'xshashliklar bilan bir qatorda sezilarli tafovutlar ham mavjudligini ko'rsatdi. Avvalo, har ikkala tilda norasmiy muloqotning asosiy belgilaridan biri sifatida nutqning soddalashuvi, grammatik jihatdan qisqartirilgan shakllarning qo'llanilishi va emotsional-ekspressiv vositalarning ustunligi aniqlandi. Ingliz tilida bu jarayon asosan fonetik va morfologik qisqarishlar (*masalan, "gonna", "wanna", "gotta"*) hamda slang birliklar orqali ifodalansa, o'zbek tilida esa so'zlarning qisqartirilgan shakllari, erkalash va yaqinlikni bildiruvchi qo'shimchalar, shuningdek, og'zaki nutqqa xos variantlar (*"kelyapman" o'rniga "kelyapmanu", "boryapman" o'rniga "boryapman-da"*) orqali namoyon bo'lishi kuzatildi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilida norasmiy muloqotda ijtimoiy masofa nisbatan qisqa bo'lib, suhbatdoshlar o'rtasida tenglik tamoyili ustunlik qiladi. Natijada murojaat shakllari oddiylashib, ko'pincha ism bilan yoki qisqartirilgan shaklda murojaat qilish holatlari keng tarqalgan. O'zbek tilida esa, hatto norasmiy muloqot sharoitida ham ijtimoiy ierarxiya va hurmat kategoriyasi muhim ahamiyatga ega bo'lib qoladi. Shu bois, suhbat jarayonida aka, opa, ustoz, domla kabi murojaat birliklarining faol qo'llanilishi kuzatildi, bu esa milliy-madaniy qadriyatlarning til orqali ifodalanishini tasdiqlaydi.

Pragmatik tahlil natijalari norasmiy muloqotda implikatura va kontekstning hal qiluvchi rol o'ynashini ko'rsatdi. Har ikkala tilda ham suhbatdoshlar ko'pincha to'liq ifodalanmagan, ammo vaziyatdan kelib chiqib tushuniladigan ma'nolardan foydalanadilar. Biroq ingliz tilida bunday yashirin ma'nolar ko'pincha ironik yoki yumoristik shaklda ifodalansa, o'zbek tilida esa kinoya, maqol va iboralar orqali yetkazilishi ko'proq uchradi. Bu farq madaniy tafakkur va kommunikativ strategiyalarning o'ziga xosligi bilan izohlanadi.

Sotsiolingvistik tahlil natijalari norasmiy muloqotning yosh omili bilan chambarchas bog'liqligini ham ko'rsatdi. Xususan, yoshlar nutqida ingliz tilida yangi slang birliklar, qisqartmalar va internetga xos ifodalar keng qo'llanilishi aniqlangan bo'lsa, o'zbek yoshlar nutqida ham aralash til birliklari, ya'ni inglizcha va ruscha elementlarning kirib kelishi kuzatildi. Bu esa globalizatsiya va raqamli kommunikatsiyaning til rivojiga ta'sirini yaqqol namoyon etadi.

Diskurs tahlili natijalari norasmiy muloqotning *interaktiv* va *dinamik* xususiyatga ega ekanligini tasdiqladi. Har ikkala tilda ham dialogik nutq ustun bo'lib, unda qisqa replika almashinuvi, takrorlar, pauzalar va paralingvistik vositalar muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, norasmiy suhbatlarda nutqning mantiqiy izchilligidan ko'ra, kommunikativ samaradorlik va o'zaro tushunish muhimroq ekanligi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, yozma shakldagi norasmiy muloqot, xususan, ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlardagi yozishmalar tilning yangi shaklini yuzaga keltirmoqda. Bu shaklda og'zaki nutq elementlari yozma shaklga ko'chib, qisqartmalar, emojilar, grafik belgilar va fonetik yozuvlar orqali ifodalanadi. Ingliz tilida bu jarayon kengroq rivojlangan bo'lsa, o'zbek tilida ham so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashgani kuzatildi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqotning umumiy kommunikativ qonuniyatlarga bo'ysunishini, biroq ularning har biri o'ziga xos lingvokulturologik va ijtimoiy xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi. Bu esa qiyosiy tahlilning nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi hamda kelgusida til o'rganish va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Olib borilgan tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqot umumiy kommunikativ qonuniyatlarga asoslangan bo'lsa-da, ularning amalga oshish mexanizmlari til va madaniyatning o'ziga xos jihatlari bilan belgilanadi. Muhokama

jarayonida aniqlangan asosiy masalalardan biri shundaki, norasmiy muloqotning lingvistik shakllari ko'pincha kommunikativ ehtiyoj va vaziyat bilan bevosita bog'liq bo'lib, unda grammatik me'yorlarga nisbatan funksional samaradorlik ustunlik qiladi. Bu holat har ikkala tilda ham kuzatilgan bo'lsa-da, ingliz tilida qisqartirish va soddalashtirish jarayoni tizimliroq va kengroq miqyosda namoyon bo'ladi, o'zbek tilida esa bu jarayon ko'proq og'zaki nutq doirasida va situativ xarakterga ega ekanligi bilan farqlanadi.

Muhokama natijalari shuni ham ko'rsatadiki, pragmatik omillar norasmiy muloqotning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xususan, implikatura va kontekstga asoslangan ma'no hosil qilish jarayoni suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Ingliz tilida bunday yashirin ma'nolar ko'pincha individualistik kommunikativ uslub bilan uyg'unlashgan holda, yumor va ironiyaga asoslangan tarzda ifodalansa, o'zbek tilida esa ular ko'proq kollektiv ong va an'anaviy tafakkur bilan bog'liq holda, kinoya, maqol va frazeologik birliklar orqali yetkaziladi. Bu esa til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Sotsiolingvistik jihatdan olib borilgan muhokama natijalari ingliz va o'zbek jamiyatlarida ijtimoiy munosabatlar tizimining turlicha ekanligini ko'rsatdi. Ingliz tilida norasmiy muloqotda tenglik va bevositalik tamoyillari ustun bo'lib, bu murojaat shakllarining soddalashuvi va ijtimoiy masofaning qisqarishiga olib keladi. Aksincha, o'zbek tilida hatto norasmiy vaziyatlarda ham ijtimoiy ierarxiya va hurmat kategoriyasi saqlanib qoladi, bu esa nutqda murojaat birliklarining xilma-xilligini va ularning funksional yukini oshiradi. Shu nuqtai nazardan, o'zbek tilidagi norasmiy muloqotni to'liq tushunish uchun milliy-madaniy kontekstni hisobga olish zarur.

Muhokama davomida alohida e'tibor qaratilgan jihatlardan biri zamonaviy texnologiyalar va raqamli kommunikatsiyaning norasmiy muloqotga ta'siridir. Tadqiqot natijalari bilan solishtirilganda, ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlardagi yozishmalar tilning yangi, gibrid shaklini yuzaga keltirayotganini ko'rish mumkin. Bu shaklda og'zaki va yozma nutq elementlari o'zaro uyg'unlashib, yangi kommunikativ modelni hosil qiladi. Ingliz tilida bu jarayon allaqachon barqarorlashgan bo'lsa, o'zbek tilida u hali shakllanish bosqichida bo'lib, unda xorijiy tillarning ta'siri sezilarli darajada yuqori. Bu esa kelgusida o'zbek tilining norasmiy qatlamida yangi birliklar va strukturalarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, muhokama natijalari norasmiy muloqotning o'rganilishi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ekanligini ko'rsatadi. Xususan, chet tilini o'rgatishda ko'pincha rasmiy va me'yoriy nutqqa e'tibor qaratilsa-da, real kommunikatsiyada muvaffaqiyatga erishish uchun norasmiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Shu sababli, ingliz tilini o'rganishda norasmiy nutq birliklari, slang va real dialoglar asosida mashg'ulotlar tashkil etish samarali bo'lishi mumkin. Xuddi shuningdek, o'zbek tilini xorijiy til sifatida o'rgatishda ham uning norasmiy qatlamini o'rgatish kommunikativ kompetensiyani oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, muhokama natijalari tadqiqot davomida olingan xulosalarni tasdiqlaydi va ingliz hamda o'zbek tillarida norasmiy muloqotning murakkab, ko'p qatlamli va madaniyat bilan chambarchas bog'liq hodisa ekanligini ko'rsatadi. Bu esa mazkur yo'nalishda kelgusida yanada chuqurroq, empirik va korpus asosidagi tadqiqotlar olib borish zarurligini asoslaydi.

Norasmiy muloqotni yanada chuqurroq anglash uchun uni faqat lingvistik hodisa sifatida emas, balki kompleks ijtimoiy-psixologik va madaniy fenomen sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir. Chunki norasmiy nutq nafaqat til birliklari orqali, balki insonlarning kognitiv faoliyati, emotsional holati va kommunikativ niyatlari bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy tadqiqotlarda kognitiv lingvistika yondashuvi ham muhim o'rin egallaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, norasmiy muloqot jarayonida insonlar ko'pincha stereotipik fikrlash modellari, konseptual metaforalar va ssenariylardan foydalanadilar. Masalan, ingliz tilida *"break the ice"*, *"hang out"*, *"chill"* kabi iboralar kundalik muloqotda keng qo'llanilib, ular ma'lum ijtimoiy vaziyatlarni konseptual jihatdan ifodalaydi. O'zbek tilida esa

“*gapni aylantirmoq*”, “*ko‘nglini olish*”, “*o‘tirib gaplashmoq*” kabi birliklar muloqotning milliy-madaniy konseptlarini aks ettiradi.

Norasmiy muloqotning psixolingvistik jihatlarini ham alohida e‘tiborga loyiqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, insonlar norasmiy vaziyatda o‘z fikrlarini tezroq va kamroq nazorat bilan ifoda etadilar, bu esa nutqning spontanligini oshiradi, lekin ba‘zan grammatik xatolar yoki to‘liq bo‘lmagan konstruksiyalarning yuzaga kelishiga olib keladi. Shu bilan birga, norasmiy muloqotda nutqni idrok etish jarayoni ham soddalashadi, chunki suhbatdoshlar umumiy kontekst va oldingi tajribaga tayanadilar. Bu esa kommunikativ samaradorlikni oshiradi va ortiqcha izohlarni kamaytiradi.

Zamonaviy globalizatsiya sharoitida norasmiy muloqotning transformatsiyasi ham muhim ilmiy muammo sifatida ko‘rilmoqda. Xususan, ingliz tilining global til sifatida keng tarqalishi natijasida uning norasmiy elementlari boshqa tillarga, jumladan, o‘zbek tiliga ham faol kirib kelmoqda. Bu jarayon kod-almashinuvi (*code-switching*) va kod-aralashuvi (*code-mixing*) hodisalari orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘zbek yoshlar nutqida “*ok*”, “*super*”, “*cool*”, “*like bosdim*” kabi aralash birliklar keng qo‘llanilishi kuzatiladi. Bu esa yangi gibrid kommunikativ modelni shakllantirib, tilning rivojlanishiga o‘ziga xos ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Norasmiy muloqotning yana bir muhim jihati uning gender xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, erkaklar va ayollar nutqida norasmiy muloqot vositalaridan foydalanish darajasi va uslubi turlicha bo‘lishi mumkin. Masalan, ayollar nutqida emotsional-ekspressiv birliklar, qo‘llab-quvvatlovchi reaksiyalar (*backchanneling*) va muloyimlik strategiyalari ko‘proq uchrasa, erkaklar nutqida qisqaroq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri ifodalar ustunlik qilishi mumkin. Bu farqlar ingliz tilida ham, o‘zbek tilida ham ma‘lum darajada kuzatiladi, biroq ularning ifodalanish darajasi madaniy omillarga bog‘liq ravishda farqlanadi.

Shuningdek, norasmiy muloqotda *paralingvistik* va *ekstralingvistik* vositalarning roli ham nihoyatda katta. Og‘zaki nutqda intonatsiya, pauza, ovoz tembr, imo-ishoralar va yuz ifodalari ma‘noning to‘liq yetkazilishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ingliz tilida intonatsion o‘zgarishlar orqali emotsional rang-baranglik kuchli ifodalansa, o‘zbek tilida esa imo-ishoralar va yuz ifodalari bilan birga milliy kommunikativ xulq-atvor me‘yorlari ham muhim rol o‘ynaydi. Yozma norasmiy muloqotda esa bu vositalar o‘rnini emoji, qisqartmalar va grafik belgilar egallamoqda.

Bundan tashqari, norasmiy muloqotning pedagogik ahamiyatini ham alohida ta‘kidlash lozim. Til o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarga faqat grammatik jihatdan to‘g‘ri nutqni emas, balki real hayotda qo‘llaniladigan norasmiy nutq ko‘nikmalarini ham shakllantirish zarur. Chunki haqiqiy kommunikatsiya ko‘pincha aynan norasmiy vaziyatlarda yuz beradi. Shu sababli, zamonaviy metodikalarda autentik materiallardan, real dialoglardan va ijtimoiy tarmoq matnlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot natijalari asosida shuni xulosa qilish mumkinki, ingliz va o‘zbek tillarida norasmiy muloqot insonlar o‘rtasidagi kundalik kommunikatsiyaning eng faol va muhim shakllaridan biri hisoblanadi hamda u til tizimining dinamik va moslashuvchan qatlamini tashkil etadi. Har ikkala tilda ham norasmiy nutqning asosiy xususiyatlari sifatida soddalashtirish, qisqartirish, emotsional-ekspressiv vositalarning keng qo‘llanilishi va kommunikativ vaziyatga moslashuvchanlik kuzatildi. Shu bilan birga, norasmiy muloqotning shakllanishi va namoyon bo‘lishida lingvistik omillar bilan bir qatorda pragmatik, sotsiolingvistik va lingvokulturologik omillar ham muhim rol o‘ynashi aniqlandi.

Tadqiqot davomida ingliz va o‘zbek tillaridagi norasmiy muloqot o‘rtasida bir qator o‘xshashliklar aniqlangan bo‘lsa-da, ularning har biri o‘ziga xos milliy-madaniy xususiyatlarga ega ekanligi ham yaqqol namoyon bo‘ldi. Xususan, ingliz tilida norasmiy muloqot ko‘proq tenglik va bevositalik tamoyillariga asoslanib, qisqartirilgan shakllar, slang va individualistik kommunikativ strategiyalar orqali ifodalanadi. O‘zbek tilida esa norasmiy muloqotda ham

hurmat, ijtimoiy ierarxiya va milliy qadriyatlar muhim o'rin tutib, murojaat shakllari va nutq strategiyalarida o'z aksini topadi. Bu esa til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari norasmiy muloqotda kontekst va implikaturaning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Suhbatdoshlar o'rtasidagi yaqinlik darajasi oshgani sari nutq qisqaradi, lekin uning mazmuni boyib boradi, chunki yashirin ma'nolar va umumiy bilimlar asosida o'zaro tushunish yuzaga keladi. Bu holat har ikkala tilda ham kuzatilgan bo'lib, uning ifodalanish shakllari madaniy xususiyatlarga bog'liq holda farqlanadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari va globalizatsiya jarayoni ham norasmiy muloqotning rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali yuzaga kelayotgan yangi kommunikativ shakllar og'zaki va yozma nutq elementlarini uyg'unlashtirib, tilning yangi, gibrid ko'rinishini shakllantirmoqda. Bu jarayon ingliz tilida keng rivojlangan bo'lsa-da, o'zbek tilida ham jadallik bilan rivojlanib borayotgani kuzatildi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida norasmiy muloqotning murakkab, ko'p qirrali va ijtimoiy-madaniy jihatdan boy hodisa ekanligini ko'rsatdi. Uning qiyosiy tahlili tilshunoslik nazariyasini boyitish bilan bir qatorda, amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, xususan, chet tillarini o'qitish, tarjima amaliyoti va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirishda samarali qo'llanishi mumkin. Shu bois, kelgusida ushbu yo'nalishda korpus lingvistikasi, eksperimental tadqiqotlar va real kommunikativ materiallar asosida yanada chuqurroq izlanishlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962. – 168 p.
2. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
3. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 499 p.
4. Coulthard M. An Introduction to Discourse Analysis. – London: Longman, 1985. – 180 p.
5. Grice H. P. Logic and conversation // Syntax and Semantics. – New York: Academic Press, 1975. – Vol. 3. – P. 217–237.
6. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. – London: Routledge, 2013. – 500 p.
7. Labov W. Sociolinguistic Patterns. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. – 328 p.
8. Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983. – 250 p.
9. Mahmudov N. O'zbek tilining pragmatik asoslari. – Toshkent: Akademyashr, 2012. – 220 b.
10. Nurmonov A. Lingvokulturologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2010. – 180 b.
11. Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: Fan, 2008. – 256 b.
12. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969. – 210 p.
13. Tannen D. Conversational Style: Analyzing Talk Among Friends. – Norwood: Ablex Publishing, 1984. – 280 p.
14. To'xtasinov I. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: O'qituvchi, 2015. – 300 b.
15. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics. – Oxford: Blackwell Publishing, 2006. – 400 p.
16. Yule G. Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 1996. – 138 p.

